

روابط فرهنگی ایران و رومانی بر پایه اسناد آرشیو ملی

ایران

دکتر الهام ملک‌زاده

■ چکیده

این مقاله تاریخ روابط فرهنگی دو کشور ایران و رومانی را در طی سال‌های حکومت پهلوی که بیشترین موافقت‌نامه‌ها، تبادلات و برنامه‌های فرهنگی بین دو کشور برقرار بوده است را بر اساس اسناد روایت می‌کند.

در این مقاله از روش تحقیق توصیفی-تحلیلی استفاده شده و با تکیه بر اسناد منتشرنشده آرشیوی، پیشینه روابط فرهنگی ایران و رومانی در دوران جدید مورد مطالعه و بررسی قرار می‌گیرد. ضمن اینکه در فرایند این تحقیق، مصادیق مبادلات فرهنگی فی‌مابین، تحلیل اسنادی شده و ارتباطات فرهنگی دو کشور به‌طور مستند ارائه می‌شود.

کلیدواژه‌ها

تاریخ روابط فرهنگی؛ ایران؛ رومانی؛ دوران پهلوی.

روابط فرهنگی ایران و رومانی بر پایه اسناد آرشیو ملی ایران

دکتر الهام ملک‌زاده^۱

مقدمه

درحالی‌که از دوران حکومت آق‌قویونلوها و قره‌قویونلوها وجود امپراطوری عثمانی به‌عنوان دشمن مشترک حکام ایرانی و اقوام منطقهٔ بالکان موجب پیوستگی مخالفان سلطان عثمانی شده بود، ارتباطاتی به‌منظور گشودن باب دوستی و مودت و در ادامهٔ آن ایجاد زمینه‌های همکاری به‌منظور مقابله با سیاست‌های زیاده‌خواهانهٔ عثمانیان میان ایرانیان و اقوام حوزهٔ بالکان برقرار شده بود. ضمن اینکه در فرایند توسعه‌طلبی نیروهای ینی‌چری و در نهایت اشغال سرزمین‌های بالکان، میراث اسلامی در سطوح مختلف فرهنگی، ادبی و دینی در این مناطق گسترش یافت که بالطبع از جمله مراکز حافظ این میراث باید از کتابخانه‌ها و اماکن مذهبی و اعتقادی تأسیس‌شده در این سرزمین‌ها نام برد.

بدین ترتیب علاوه‌بر شناخت قبلی متأثر از دغدغهٔ مشترک ایرانیان با اهالی بالکان به‌طور اعم و سرزمین رومانی به‌طور اخص، این بار با وجود چنین مراکزی طبیعی می‌نمود که زمینه‌های شناختی و بالتبع انگیزه برقراری ارتباطات درحوزه‌هایی فراتر از مسائل سیاسی و در افق‌های فرهنگی ملموس باشد. با فراهم‌آمدن اولین شرایط ممکن جهت برقرارساختن این ارتباطات از سوی طرفین که اینک در فراز و فرودهای تاریخی از ماهیت‌های حکومتی متفاوتی برخوردار بودند، این مسئله به‌منصهٔ ظهور رسید و در سطح رسمی روابط دولت‌های مستقل در فضای جغرافیای سیاسی کشورهای جهان به ایجاد این روابط مبادرت ورزیدند. در بخش‌های زیر با استفاده از اسناد آرشیوی مربوط به روابط فرهنگی کشورهای ایران و رومانی، مروری

۱. دکترای تاریخ، هیئت علمی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، malekzadeh. elham.92@gmail.com

کرونولوژیک بر پیشینه این روابط خواهد شد. با این هدف که ضمن این مطالعه، با معرفی این اسناد، زمینه انجام پژوهش‌های وسیع‌تری برای محققان تاریخ روابط دو کشور و همچنین ایران‌شناسان رومانیایی فراهم شود.

پیش از طرح بحث اصلی، اختصاراً یادآوری می‌شود که آغاز توجه خاورشناسان رومانیایی به ایران و تاریخ ایران در قرون جدید به قرن هجدهم و سال ۱۷۹۵ باز می‌گردد که ترجمه کتابی جغرافیایی با عنوان «جغرافیای عمومی جهان» تفاوت مذهبی ایرانیان شیعی مذهب با ترکان اهل تسنن (باچاکو، ۱۳۵۸، ج ۵: ص ۲۹) و همچنین تفاوت‌های فرهنگی این دو ملت را مورد بررسی و تحقیق قرار داده بود. نکته جالب کتاب که از سوی نویسنده بدان اشاره شده است این مسئله بود که تفاوت مذهبی بین ایرانیان و ترکان، عامل اصلی تفاوت‌های رفتاری و آداب و رسوم دو قوم محسوب می‌شود. در ادامه نیز ایرانیان را افرادی مهمان‌دوست، جویای علم و فن و دانش معرفی می‌کند (باچاکو، ۱۳۵۸، ج ۵: ص ۳۰).

تاریخ روابط فرهنگی ایران و رومانی

در قرن بیستم و ایجاد شرایط جدید حاکم‌بر کشورهای مختلف جهان، فضای دیگری به وجود آمد که پیشینه رسمی روابط فرهنگی دو کشور ایران و رومانی در دوران جدید را رقم زد. زمانی که با تکیه بر همان میراث بازمانده از دوران حاکمیت عثمانیان و ذخایر غنی معنوی و کتب موجود در کتابخانه‌ها، منابع دست اول و نسخ خطی متعددی در اختیار محققان و خاورشناسان این سرزمین‌ها قرار داد تا در ارتقای سطح دانش و همچنین شناخت ایشان نسبت به سایر مناطق بیافزاید. بدین ترتیب بیشترین ارتباطات فرهنگی و معنوی دو کشور از دریچه ادبیات فارسی و انتشار ترجمه‌های مجموعه اشعار شاعران ایرانی انعکاس می‌یافت. پس از اینکه رومانی در سال ۱۸۸۱ م/ ۱۳۰۹ ه.ق، به استقلال رسید، حکومت ایران بلافاصله، حکومت جدید این کشور را به رسمیت شناخت. در سال ۱۹۰۱ م/ ۱۳۱۹ ه.ق نیز حکومت ایران با تأسیس سفارتخانه‌ای در بخارست پایتخت رومانی، عالی‌ترین سطح روابط بین‌المللی دو کشور را به طور رسمی اعلام کرد. معاون‌الدوله غفاری که وزیرمختار ایران در سایر کشورهای بالکان نیز به‌شمار می‌رفت به‌عنوان اولین سفیر ایران در رومانی به‌کار پرداخت (هوشنگ‌مهدوی، ۱۳۶۴، ص ۳۲۶).

در همین دوران بود که ترجمه اشعار برخی از شاعران مشهور ایران چون سعدی و خیام و به‌ویژه آن بخش از آثار ایشان که به‌نحوی اشاره به سوابق دو سرزمین ایران و رومانی در اعصار گذشته داشته‌اند، موجب توجه و علاقمندی خاورشناسان رومانی به ایران و فرهنگی ایرانی شد و به آشنایی رومانیایی‌ها با فرهنگ و تمدن ایران انجامید. چنان‌که پیشتر ذکر شد، بسیاری

از این منابع در خود رومانی یافت می‌شدند که فقط توسط محققان مورد بررسی و تحقیق قرار می‌گرفتند. از آن جمله می‌توان آثار خطی فارسی موجود در کتابخانه شعبه فرهنگستان رومانی در شهر کلوژ را نام برد که در طی این سال‌ها به ترتیب مورد بررسی و انتشار قرار گرفتند؛ نسخی چون گلستان و بوستان سعدی، دیوان غزلیات سعدی، دیوان حافظ، منظومه یوسف و زلیخا و موارد ارزشمندی دیگر (چوانو، ۱۳۳۷، ص ۱۳) یا انتشار خاطرات یکی از نویسندگان و محققان فرهنگی مشهور رومانی به نام گئورگه کانتاکوزینو، که در سال ۱۹۳۸ سفر خود به خاورمیانه را در قالب خاطرات منتشر کرد. جالب اینکه بیش از نیمی از محتوای این اثر را مسائل مربوط به ایران، ادبیات فارسی، تمدن و فرهنگ ایرانی و اسلامی تشکیل می‌داد.

در ادامه همکاری‌های فرهنگی و توجه به ایران‌شناسی، بخش «مطالعات خاورمیانه» فرهنگستان جمهوری ملی رومانی، در بخارست به وجود آمد که به عنوان اولین کارهای خود توسط یکی از کارمندان این بخش، مقرر شد تا درباره کتاب‌های خطی فارسی، به ویژه شاهنامه فردوسی تحقیقات علمی و دقیقی انجام گیرد. نتیجه اینکه کتاب «استودیا اکتا اریانتالیا» از سوی انجمن علم تاریخ و ادبیات ملل منتشر شد.

در همین زمان از سوی دولت رضاشاه، دستوری مبنی بر برقراری ارتباطات سیاسی و ارسال آرم شیروخورشید سرخ ایران بر سر در سفارتخانه‌های کشورهای که به زعم دول قدرتمند اروپایی کوچک خوانده می‌شدند، صادر شد. استقرار نظام سوسیالیستی بر بلوک شرق و از جمله رومانی، در ظاهر مانعی بر سر راه روابط دو کشور محسوب می‌شد که در اقدامی متفاوت در اعتراض به رفتارهای دولت فرانسه، دستور رضاشاه جنبه تلافی جویانه‌ای داشت که منتج به تحکیم روابط فی‌مابین ایران و رومانی شد. تا آنجا که مجموعه مطالعات و بررسی‌هایی که در طی این زمان توسط خاورشناسان رومانی به انجام رسیده است، گستره تحقیقاتی این محققان را حوزه تاریخ ایران در ادوار تاریخ ایران باستان و ایران قرن بیستم که از آن به عنوان ایران نوین یاد می‌شد، تشکیل می‌داد (چوانو، ۱۳۳۷، ص ۱۳). در واقع درامتداد سیاست‌های دولت پهلوی، سلسله تحقیقات آکادمیکی از سوی نویسندگان و مستشرقان رومانی که غالباً از دیدگاه‌های چپی برخوردار بودند به مرحله اجرا درآمد.

در سال ۱۳۲۰ ه.ش و پس از سقوط دولت رضاشاه، در گرماگرم جنگ جهانی دوم و نقض بی‌طرفی ایران که به اشغال این سرزمین به دست متفقین انجامید، طی بخشنامه‌ای که از سوی ریاست‌وزرای وقت صادر شد، مقرر شد با توجه به شرایط نامناسب موجود، سفارت ژاپن به عنوان حافظ منافع دولت رومانی در ایران انجام وظیفه کند (ساکما، ۲۹۰/۱۳۷).

در ظاهر، تحکیم حکومت کمونیستی رومانی مانعی بر سر راه روابط ایران با این کشور به شمار نمی‌رفت زیرا گزارشی در سال ۱۳۳۲ ه.ش، از سفارت رومانی به دولت ایران مخابره شد

که طی آن به مسائل فرهنگی و ارتباطات فرهنگی دو کشور تأکید زیادی شده بود. همچنین از چاپ اشعار شعرای ایرانی در نشریات دولتی این کشور خبر می‌داد. ضمن اینکه جشنی که در رومانی به مناسبت هفتصدمین سال انتشار گلستان سعدی برگزار می‌شد را به تفصیل اطلاع‌رسانی کرده بود (ساکما، ۲۰۱۱۹/۲۹۷).

برنامه مبادلات فرهنگی ایران و رومانی، در سال‌های بعد نیز مورد توجه اولیای امور دو کشور بود و در ذیل همکاری‌های فرهنگی و طرح‌های فرهنگی متعدد توسط دولت‌های مذکور مطرح می‌شد. ضمن اینکه توافقات هر یک از این دو دولت به‌عنوان وجه‌الضمان اجرای این طرح‌ها، نباید نادیده گرفته شود. از این‌رو، طی سال‌های ۱۳۴۵ تا ۱۳۴۸ ه.ش، بیشترین سطح همکاری‌های فرهنگی میان ایران و رومانی را می‌توان مشاهده کرد. صورت‌جلسه‌های کمیسیون‌های رسیدگی به این طرح‌ها به تفصیل از گستردگی این تعاملات فرهنگی حکایت دارد (ساکما، ۴۶۱۴۵/۲۹۷).

امری که به توسعه روابط اقتصادی و سرمایه‌گذاری‌هایی در بخش‌های مختلف اقتصادی چون حوزه‌های نفتی، ایجاد تأسیسات ذوب‌آهن و لوله‌کشی گاز انجامید. حتی به تأسیس نمایشگاه کالاها و فرصت‌های سرمایه‌گذاری اقتصادی دائمی رومانی در ایران منجر شد. همین روند همکاری فرهنگی طی دهه پنجاه نیز ادامه یافت که در سطوح وسیعی به ارائه پروژه‌های مشترک اقتصادی از یک طرف و پروژه‌های فرهنگی از طرف دیگر، همچنین انتشار آثار مختلف ایران‌شناسی منجر شد (ساکما، ۴۶۱۴۲/۲۹۷).

اقدامات مذکور در جهت توسعه همکاری‌های اقتصادی، موافقت‌نامه‌های علمی، فنی و فرهنگی بین ایران و رومانی انجام می‌شد که نتیجه آن در طی سال‌های ۱۳۴۸ تا ۱۳۵۵ ه.ش، تصویب قوانینی برای برنامه‌های عمرانی، اقتصادی و تخصیص بودجه‌های فرهنگی بود که از سوی دولت رومانی طرح و تصویب شد. در ادامه روند روبه‌رشد همکاری پس از برگزاری کنفرانسی با حضور سفرا و نمایندگان بخش‌های فرهنگی و بازرگانی رومانی و سخنرانی رئیس‌جمهور این کشور در تأکید بر اتخاذ تصمیمات جدید جهت ارتقای سطح روابط دو کشور، سفارت ایران در بخارست طی گزارشی به وزارت امور خارجه ایران لزوم تخصیص بودجه لازم جهت سرمایه‌گذاری در بخش‌های فرهنگی و همراهی با کارهایی که طرف رومانیایی انجام داده است را خواستار شد (ساکما، ۱۶۰۲۲/۲۲۰).

به‌عنوان اولین فعالیت‌های فرهنگی نمایندگی ایران در بخارست و توجه به روابط فیما بین، در سال ۱۳۴۹ ه.ش، تدریس زبان رومانیایی برای کارمندان سفارتخانه و ایرانیان مقیم بخارست در دستور کار بخش فرهنگی سفارت قرار گرفت و اقدامی که از کمی پیشتر یعنی از سال ۱۳۴۶ ه.ش، آغاز شده بود به‌طور جدی‌تری پیگیری شد؛ با این هدف که زمینه آشنایی

بیشتر با تمدن و فرهنگ کشور رومانی فراهم آید. ضمن اینکه متقابلاً آثار نویسندگان ایرانی منتشر و در اختیار محققان و متخصصان علاقمند به تاریخ ایران و مباحث ایران‌شناسی قرار گیرد (ساکما، ۵۰۵۵۲/۲۹۷). فرمانی هم در سال ۱۳۴۷ ه.ش، توسط محمدرضا پهلوی صادر شد دایر بر اجرای قانون موافقتنامه فرهنگی بین ایران و رومانی (ساکما، ۳۵۹۸۵/۲۹۷) که تا سال‌های واپسین سلطنت پهلوی مدّ نظر مسئولان دو کشور قرار داشت و در همان راستا به برگزاری نمایشگاه‌های دائمی و مسافرت‌های متعدد سران دو کشور به مناطق تاریخی یکدیگر منجر شد. ضمن اینکه شرایط مناسب سرمایه‌گذاری‌های بخش‌های صنعتی از جمله صنعت نفت را برای کشور رومانی فراهم آورد.

در طی سال‌های پیش از انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ ه.ش / ۱۹۷۹ م.، تعاملات فرهنگی دو کشور ادامه یافت. چنان‌که اشاره شد با وجود استقرار حاکمیت نظام سوسیالیستی در رومانی که از نظر ساختار ایدئولوژیک با نظام حاکم بر ایران در تضاد بود، همچنین فشارهای دول غربی دارای منافع سیاسی و اقتصادی که قاعدتاً هرگونه تهدید منافع خود را بر نمی‌تابیدند، جالب است که حکومت وقت ایران چه در دوران رضاشاه و چه در دوران محمدرضا پهلوی، تعاملات دیپلماتیک، اقتصادی و فرهنگی میان ایران و رومانی را حفظ کردند و درحالی‌که این کشور در اردوگاه حکومت‌های سوسیالیست قرار داشت، در مقایسه با سایر کشورها از وضعیت ارتباطی بهتری با ایران برخوردار بود.

پس از انقلاب اسلامی ایران نیز این روابط نه‌تنها از میان نرفت، بلکه در تعاملات چندجانبه فرهنگی، علمی، اقتصادی و سیاسی نمود یافت و حتی در مقطعی از تاریخ روابط دو کشور می‌توان رومانی و دانشگاه‌های آن کشور را قطب علمی دانشجویان ایرانی اعزام به خارج معرفی کرد که بعضاً در قالب دانشجویان متأهل به‌همراه خانواده‌های خود در این کشور می‌زیستند. بالتبع روابط عاطفی و تعاملات فرهنگی بیشتری در مواجهه با هم‌تایان رومانیایی خود و آشنایی با آداب و رسوم طرفین حاصل می‌شد که به تعمیق بیشتر روابط می‌انجامید. با فروپاشی حکومت کمونیستی رومانی، این ارتباطات در گردونه جدیدی از تعاملات فرهنگی قرار گرفت و با برقراری برنامه‌های مشترک فرهنگی سفارتخانه‌های ایران و رومانی، در سطوح مختلف فعالیت‌های متعددی انجام شده و یا در دست انجام است. از آن جمله می‌توان به برنامه‌های متنوعی چون: برگزاری هفته فرهنگی، برگزاری موسیقی سنتی، تدریس زبان و ادبیات فارسی و متقابلاً تدریس زبان و ادبیات رومانی، برگزاری سمینارهای علمی و فرهنگی، مراسم مذهبی و دینی، نمایشگاه صنایع دستی ایران، برپایی نمایشگاه عکس، امضای قرارداد خواهرخواندگی میان شهرهای مهم دو کشور مثل یاش و اصفهان، نصب تندیس عمرخیم در یکی از پارک‌های معروف بخارست، نگارش و انتشار چندین کتاب گردشگری

در ایران به زبان رومانیایی، ترجمه تعدادی از کتب مشاهیر ایران، برگزاری هفته فیلم ایران و پخش فیلم و گزارش مستند ایران از شبکه‌های تلویزیونی رومانی و اعطای بورس تحصیلی به رومانیایی‌های شاغل به تحصیل در رشته زبان و ادبیات فارسی در ایران را می‌توان برشمرد. کلام آخر اینکه امروزه می‌توان ترجمه‌های اشعار شاعران نام‌آور ایرانی چون رباعیات خیام، بوستان و گلستان سعدی و شاهنامه فردوسی را به‌آسانی در کتابخانه‌ها و کتابفروشی‌های رومانی یافت و مورد مطالعه قرار داد. ضمن اینکه ردپای ده‌ها کلمه فارسی را که در گستره روابط تاریخی دو کشور و در درازای تاریخ ارتباطات سیاسی و اقتصادی فی‌مابین و متأثر از نفوذ فرهنگی ایرانیان در فرهنگ و تمدن مکتوب ترکان عثمانی که بر این سرزمین حاکم شده بودند، در زبان رومانیایی جستجو کرد که به‌طور روزمره مورد استفاده اهالی کشور رومانی قرار می‌گیرد.

منابع و مأخذ:

۱. سند شماره ۲۱۳۷/۲۹۰، آرشیو سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران
۲. سند شماره ۲۰۱۱۹/۲۹۷، آرشیو سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران
۳. سند شماره ۴۶۱۴۵/۲۹۷، آرشیو سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران
۴. سند شماره ۴۶۱۴۲/۲۹۷، آرشیو سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران
۵. سند شماره ۱۶۰۲۲/۲۲۰، آرشیو سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران
۶. سند شماره ۵۰۵۵۲/۲۹۷، آرشیو سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران
۷. سند شماره ۳۵۹۸۵/۲۹۷، آرشیو سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران
۸. باچاکو، ویورل، (۱۳۵۸)، ایران در نخستین کتاب‌های جغرافیایی رومانی، ترجمه: محمدعلی صوتی، «مجله آینده»، تهران: جلد پنجم.
۹. هوشنگ مهدوی، عبدالرضا، (۱۳۶۴)، تاریخ روابط خارجی ایران از ابتدای دوران صفویه تا پایان جنگ دوم جهانی، ج ۳، تهران: امیرکبیر.
۱۰. چوانو، ولادیمانا، (۱۳۳۷)، روابط فرهنگی و تاریخی بین ایران و رومانی، مجله دانشکده ادبیات، تهران: سال پنجم، شماره چهارم

